

ΤΟ «ΣΧΕΔΙΟΝ ΠΡΟΤΥΠΟΥ ΜΑΚΡΟΧΡΟΝΙΟΥ
ΑΝΑΠΤΥΞΕΩΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ» ΚΑΙ ΤΟ ΕΘΝΙΚΟΝ
ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΝ ΣΥΣΤΗΜΑ ΤΗΣ ΧΩΡΑΣ *

Τοῦ κ. ΦΙΛΙΠΠΟΥ Δ. ΕΜΜΑΝΟΥΗΛ

I

Πολλοί οἱ παράγοντες τοῦ προβλήματος. Ἐλάχιστος δμως ὁ χρόνος στὴ διάθεσή μας γιὰ κριτικὴ ἀνάλυση καὶ γιὰ συνθέσεις ὀργανικές. Ἐτσι, συνοπτικὴ ἡ εἰσήγησή μου. Μὲ τὴ συζήτηση, ποὺ θὰ ἀκολουθήσῃ, θὰ σταθῇ ἵσως δυνατὸ νῦ ἀποσαφηνισθοῦν πληρέστερα μερικὲς ἔστω ἀπὸ τὶς κεντρικὲς ἀπόψεις μας. Διεπιστημικὴ στὴ συγκρότησή της ἡ συγκέντρωση αὐτὴ καὶ διεπιστημικὰ στὴ δομὴ των τὰ ἀναπτυξιακὰ καὶ τὰ ἐκπαιδευτικὰ θέματα. Ὁντως, μοναδικὴ εἶναι ἡ εὐκαιρία γιὰ μιὰ πολύπλευρη θεώρηση τῆς Παιδείας τῆς Ἑλλάδος - τῆς Παιδείας τοῦ Γένους.

Ξεκινῶ ἀπὸ δύο εὐρύτερες ἔρευνες, συναφεῖς μεταξὺ των. Ἡ πρώτη εἶναι σχετικὴ μὲ τὰ «νέα» Πανεπιστήμια. Είχα τὴν εὐκαιρία νὰ ἀναλάβω τὸ συντονισμὸ τοῦ ἔργου μιᾶς εἰδικῆς Ἐπιτροπῆς (διακλαδικῆς στὴ συνθεσή της). Πολύτιμα τὰ στοιχεῖα (Data) ποὺ ἔχουν συγκεντρωθῆ, ἀν καὶ ἀνεπεξέργαστα ἀκόμη. Ἡ δεύτερη ἔρευνα φέρει τὸν τίτλο «Ἐνα 'Υποθετικὸ Πανεπιστήμιο» στὴ συνεξάρτησή της στοιχεῖα (Data) ποὺ ἔχουν συγκεντρωθῆ, ἀν καὶ ἀνεπεξέργαστα ἀκόμη. Ἡ δεύτερη ἔρευνα φέρει τὸν τίτλο «Ἐνα 'Υποθετικὸ Πανεπιστήμιο» στὴ συνεξάρτησή της Ανωτέρας καὶ του, φυσικά, μὲ «ύποθετικὲς» ἐπίσης ἀναδομήσεις στὸ χῶρο τῆς Ανωτέρας καὶ του, φυσικά, μὲ «ύποθετικὲς» ἐπίσης ἀναδομήσεις στὸ χῶρο ποὺ καλύπτει (ποὺ πρέπει νὰ καλύπτη) ἔνα «σύγχρονο» Ἐθνικὸ Ἐκπαιδευτικὸ Σύστημα. Ἡ ἔρευνα αὐτὴ γίνεται χάρη στὰ μέσα ποὺ ἔχει θέσει στὴ διάθεσή μας τὸ «Κέντρον Προγραμμάτων καὶ Οἰκονομικῶν Έρευνῶν». Προχωροῦμε. Στὰ χέρια μας εἶναι τὰ μετισμοῦ καὶ ὄλλων Ἐπιτροπῶν — μελετήματα ἀξιόλογα.

Πρῶτα, ώρισμένες παρατηρήσεις (βλ. τὸν τίτλο τοῦ θέματός μας) στὸ «Σχέδιον Προτύπου Μακροχρονίου Ἀναπτύξεως τῆς Ἑλλάδος» δηλαδὴ στὸ γενικὸ πλαίσιο τῶν ἔρευνῶν μας. Ἐργο τὸ «Πρότυπο» αὐτὸ τοῦ ΚΕΠΕ, τοῦ γνωστοῦ ἐλληνικοῦ ἴδρυματος οἰκονομικῶν ἔρευνῶν.

* 'Ανακοίνωσις γενομένη εἰς τὸ εἰς 'Αθήνας συνελθόν Παγκόσμιον Συνέδριον 'Ελλήνων

*'Επιστημόνων τοῦ 'Εξωτερικοῦ μεταξὺ 23 - 30 Αὔγουστου 1973.

Πρόκειται για μιά έκτεταμένη συλλογική έπιστημονική έρευνα. Από μιά εύρυτερη σκοπιά, θὰ μποροῦσε νὰ λεχθῇ ότι τὸ δὸλο μελέτημα εἶναι ἐντεταγμένο στὸ γενικώτερο κίνημα τοῦ καιροῦ μας, ἕνα κίνημα ἐπιστημονικό, κοινωνικό, πολιτιστικό, ἀνθρωπιστικό καὶ, προφανῶς, αἰσιόδοξο στὶς ἀφετηρίες καὶ τοὺς προσανατολισμούς του. Στόχοι τοῦ κινήματος αὐτοῦ εἶναι ἡ ἀπαλλαγὴ τῆς ἴστορίας, τοῦ κοινωνικοπολιτιστικοῦ «γίγνεσθαι», ἀπὸ τὰ δσα ἔχομε συνηθίσει νὰ ἀποδίδωμε μὲ τὶς ἔννοιες «μοῖρα», «σύμπτωση», «ἀστάθμητοι παράγοντες», συγκρούσεις οἰκονομικοϊδεολογικές ἥ, πιὸ θετικά, «ὅ σχεδιασμὸς τοῦ μέλλοντος» - ἐνὸς μέλλοντος ἐπιθυμητοῦ ὅσο καὶ ἐφικτοῦ. Τολμηρές, βέβαια, οἱ σκέψεις αὐτές. Τὰ ἔγχειρήματα αὐτά. Ἀλλὰ καὶ θετικὸς ὁ δηλισμὸς τοῦ κινήματος - οἱ ἀδιάλειπτες κατακτήσεις τῆς ἐπιστήμης καὶ, προφανῶς, ὁ δὸλο καὶ βαθύτερος, ὁ δὸλο καὶ πιὸ ἀδέσμευτος σήμερα ἀπὸ τὶς χθεσινές συνήθειες καὶ στάσεις στοχασμός. Ἐπίμονα εἶναι τὰ αἰτήματα, μᾶς λέγουν οἱ δημιουργικά μετέχοντες στὸ κίνημα αὐτὸ (οἱ θεμελιώνοντες τὴν «ἐπιστημονικὴ μελλοντολογία»), νὰ πειθαρχήσωμε τὰ ενδήματα τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν, τῶν βιοεπιστημῶν, τῶν κοινωνικῶν ἐπιστημῶν σὲ ἀνανεωμένα συστήματα ἀξιῶν, ἔτσι δπως τὰ ἐπεξεργάζονται ἐναγώνια στὶς ἡμέρες μας οἱ ἀνθρωπιστικές σπουδές. Μέτρο ἀλάθητο ἡ «ποιότητα» τοῦ ἀτομικοῦ καὶ συλλογικοῦ βίου, η πολυσήμαντη αὐτὴ διάσταση ποὺ δὸλο καὶ θὰ σμικρύνεται, ὥν τὰ δσα ἐπιτελοῦμε καθημερινὰ ἔξακολουθήσουν νὰ διατηροῦν τὰ στοιχεῖα τῆς ἰδιοτέλειας, τῆς ἀρρυθμίας. Γνωστὰ δλα αὐτά.

Απὸ τὰ πιὸ συγκεκριμένα χαρακτηριστικά τοῦ «Προτύπου» (καλύπτει τοῦτο τὴν κρίσιμη γιὰ τὸ Ἑλληνικὸ μέλλον περίοδο ὡς τὸ 1985), τὰ ἐνδεικτικότερα ἵσως εἶναι ἡ «συλλογικότητα» στὴν ὅλη ἔρευνα (Team Work), κάτι τὸ σχετικὰ νέο στὸ χώρο τῶν ἑλληνικῶν ἐπιστημονικῶν ἐπιδόσεων ὅσο καὶ κάτι τὸ ἰδιαζόντως ὑποσχετικό. «Ἐπειτα, τὸ αἰσθῆμα τῆς εὐθύνης καὶ ἡ ἐπιμέλεια στὴν ἀναζήτηση καὶ τὴ διακρίβωση δηλωτικῶν μεγεθῶν, ροπῶν, φαινομένων σὲ δλους σχεδὸν τοὺς τομεῖς τῆς ζωῆς τῆς Χώρας. Ἡ κριτικὴ ἀνάλυση δλων τούτων τῶν δεδομένων καὶ οἱ θετικὲς ἐν πολλοῖς προεκτάσεις (Projections) — ἔγχειρημα τοῦτο δυσχερὲς ἀκόμη καὶ γιὰ τὶς πιὸ προχωρημένες σὲ ἐξειδικευμένες ἐμπειρίες ἐπιστημονικὲς ὄμαδες. Ἡ ἀναζήτηση καὶ ἡ διατύπωση ἐναλλακτικῶν λύσεων. Ἡ σαφήνεια στὰ δριστικότερα συμπεράσματα. Ἡ εὐθύνητα, τέλος, στὶς εἰσηγήσεις γιὰ μιὰ «κυβερνητικὴ πολιτικὴ» (πολιτικὴ ἔθνική, κοινωνική, οἰκονομική, πολιτιστική γεληνική κοινωνία «σύγχρονη», «ἔμπειρη» (Knowledgeable).

Τὰ θεμελιακὰ κατηγορήματα τῶν δύο αὐτῶν ἔννοιῶν; Προφανῶς, «σύγχρονη», «ἔμπειρη» ἑλληνικὴ κοινωνία θὰ ἦταν ἡ κοινωνία ἡ ἱκανὴ νὰ ἐμπλουτίζῃ ἔγκυρα καὶ ἔγκαιρα τὶς ἐμπειρίες τῆς γιὰ μιὰ πραγματιστικὴ ἀντιμετώπιση τοῦ συνολικοῦ προβληματισμοῦ τῆς. Νὰ ἀνανεώνῃ ὄμαλὰ τοὺς ποικίλους (τοὺς ἀπειρούς) ρυθμιστικοὺς μηχανισμούς τῆς. Νὰ διατηρῇ ἐνεργὸ τὴν πολιτιστικὴ τῆς «ταυτότητα» (ἔτσι δπως θὰ μποροῦσε νὰ συνυφαίνεται ἀπὸ τὰ πιὸ γόνιμα στοιχεῖα τῆς συνολικῆς Ἑλληνικῆς Ἐμπειρίας). Νὰ καθιστᾶ αἰσθητὰ δημιουργικὰ τὴν

παρουσία της στή διεθνή κοινότητα και ίδιαίτερα στήν εύρωπαϊκή σκηνή. Σὲ τελευταία ἀνάλυση, νὰ διασφαλίζῃ σὲ δλους και εὐκαιρίες και μέσα γιὰ «Self-Realization» - γιὰ τὴν ἀνάπτυξη τῆς προσωπικότητος στὸν ἀνώτατο βαθμὸ ποὺ ἐπιτρέπουν τοῦτο οἱ ἔμφυτες δυνάμεις και στὶς γραμμὲς ποὺ καθορίζονται ἀπὸ τὶς ἀνάγκες γιὰ μιὰ ἀτομικὴ και συλλογικὴ ζωὴ πολυμορφικὴ στὶς ἐκφάνσεις της και, συνάμα, συνειδητὰ αὐτοπειθαρχούμενη σὲ στόχους και σὲ ἔργα προαγωγικὰ πάντοτε, ἢ θρώπινα.

Μερικὲς ἀκόμη παρατηρήσεις — ἐπαναλήψεις ἵσως, ἀλλ’ ἐπαναλήψεις χρήσιμες γιὰ τὴν πληρέστερη δυνατὴ κατανόηση τῆς σημασίας τοῦ πρώτου αὐτοῦ συλλογικοῦ ἐπιστημονικοῦ μελετήματος, ίδιαίτερα μάλιστα ἀπὸ μέρος ἐκείνων ποὺ βαρύνονται μὲ τὴν εὐθύνη τῆς σοβαρῆς μελέτης τῆς Παιδείας, μὲ τὰ καθήκοντα τοῦ θετικοῦ «προγραμματισμοῦ» τῆς Ἑλληνικῆς Ἐκπαίδευσεως.

Μέλημα ἐπίμονο δλων τῶν ἐρευνητῶν, τόσο ἐκείνων ποὺ εἶχαν ἀναλάβει τὴ σὲ βάθος μελέτη αὐτοῦ ἢ ἐκείνου τοῦ μερικοῦ τομέως ὅσο και ἐκείνων ποὺ ἐπωμίσθησαν τὸ ἔργο τῶν γενικῶν θεωρήσεων και τῶν πραγματιστικῶν συνθέσεων, ἡταν νὰ ἐρμηνεύουν, σὲ κάθε περίπτωση, τὴν «ἀνάπτυξιακὴ πολιτικὴ» ὡς τὴν πολιτικὴ ἐκείνη ποὺ θέτει ὡς στόχους και τὴν ἀδιάλειπη ἐπαύξηση τῶν μεγεθῶν πολιτικὴ ἐκείνη ποὺ θέτει ὡς στόχους και τὴν ἀδιάλειπη ἐπαύξηση τῶν μεγεθῶν καρπῶν τῆς γῆς, τῶν προϊόντων τοῦ ἐργοστασίου, τοῦ γενικοῦ ἑθνικοῦ εἰσιδήματος, τοῦ κατὰ πολίτην εἰσιδήματος), ἀλλὰ και τὴ σκόπιμη, τὴ δόκιμη μετατροπὴ τῶν μεγεθῶν αὐτῶν σὲ «ποιότητα» ζωῆς — σὲ παρορμήματα ἀβίαστα, σὲ ἐνεργοὺς ἐμπειρίες, σὲ εὐκαιρίες εὐνοϊκὲς γιὰ ἔνα βίο ἀτομικὸ και συλλογικὸ διαποτιζόμενο ἀπὸ τὶς προαγωγικῶτερες ἑθνικές, κοινωνικές, πνευματικές, πολιτικές, κοινωνικές, οἰκονομικές, ἡθικές, αἰσθητικές, πολιτιστικές ἐν γένει ἀξίες στὴν δραγανικὴ τῶν συνδιεύρυνση και συνανέλιξη.

Συνοπτικά, τὸ «Σχέδιο Προτύπου Μακροχρονίου Ἀναπτύξεως τῆς Ἑλλάδος» εἶναι, παρὰ τὶς ἀναπόφευκτες ἀδυναμίες του, ἔνα ἑλληνικὸ μελέτημα «σύγχρονο» (Full of Modern Thought).

II

Τὸ «Σχέδιο Προτύπου Μακροχρονίου Ἀναπτύξεως τῆς Ἑλλάδος» δὲν εἶναι παρὰ ἔνα θεωρητικὸ «πρότυπο» (Model). Πάντως, κοινὴ εἶναι ἡ θέση, δτι, ὅσο πιὸ στενὴ θὰ ἀποβαίνῃ ἡ συνάφεια μεταξὺ τοῦ «προτύπου» αὐτοῦ και τοῦ συγκεκριμένου ἔργου τῆς Πολιτείας ἢ, εἰδικώτερα, ὅσο πιὸ θετικὰ θὰ προσανατολίζεται «ὁ κρατικὸς μηχανισμὸς» πρὸς δσα χαρακτηρίζουν μιὰ κοινωνία «σύγχρονη», «ἔμπειρη» (ὅπως εἴπαμε) τόσο πιὸ εὐνοϊκὸ θὰ ἀποβαίνῃ τὸ γενικώτερο κοινωνικο-πολιτιστικὸ κλῖμα γιὰ ἐπιδόσεις δλο και πιὸ προαγωγικὲς στὸν πολυσήμαντο χῶρο τῆς παιδείας. Ο χῶρος αὐτὸς δὲν ἔχει σύνορα εὐδιάκριτα. Συνέχεται δραγανικῷ μὲ τὸν δλο χῶρο τῆς ἑθνικῆς μας κοινότητος. Τὰ συμβαίνοντα στὴν ἑλληνική παιδεία ἀντικατοπτρίζουν τὸ δυναμισμὸ και τὸν προβληματισμὸ τῆς δλης ἑλληνικῆς ζωῆς.

Από μιά άποψη πλησιέστερη πρός τό θέμα μας, βαθύτατα παιδευτικό είναι τό
έργο δλων τῶν θεσμῶν, τῶν ίδρυμάτων, τῶν ρυθμιστικῶν διαδικασιῶν. Ἡ οἰκογέ-
νεια, ἡ γειτονιά, τὸ χωριό, ἡ πόλη, οἱ ποικίλες ἐνώσεις, τὸ πολιτικὸ κόμμα, τὰ
κέντρα παροχῆς ὑπηρεσιῶν — κάθε διάδημα καὶ κάθε ἐργοτάξιο καὶ «σχολεῖο»
(καλὸ ἢ κακό). Παιδεία καὶ ζωή, δπως πάντοτε ὑπογραμμίζεται, είναι ἔννοιες
ταυτόσημες.

Μὲ τὶς παρατηρήσεις μου αὐτὲς θίγω, ἀπλῶς, τὸ μεγάλο θέμα τῆς «μὴ συστη-
ματικῆς παιδείας» (τῆς ἀγωγῆς, τῆς ἐκπαιδεύσεως, τῆς ἐπιμορφώσεως). Ἀποφα-
σιστικῆς σημασίας είναι τὰ σύνδρομα τῆς παιδείας αὐτῆς. Ὄντως, ἡ πορεία ἀτό-
μων καὶ διάδων στὸν ἀνηφορικὸ δρόμο τῆς «ώριμάνσεως» πρός τὴν «ώριμότητα»
(στόχος αὐτὸς ἀδιάλειπτα μετακινούμενος, ιδιαίτερα στοὺς καιροὺς τούτους τῶν
ἐπίσης ἀδιαλείπτων μεταλλαγῶν) ἐπηρεάζεται καὶ βαθύτατα καὶ ἀμεσώτατα ἀπὸ
τὰ «διδάγματα» τοῦ ἴδιου τοῦ βίου μας στὴν ἀπειρία τῶν συνεξαρτήσεών του μὲ
τὶς ἐκφάνσεις τοῦ συνολικοῦ περιβάλλοντος — τοῦ φυσικοῦ καὶ κοινωνικο-
τεχνητοῦ (Man Made Environment). Γνωστές οἱ θέσεις αὐτές.

Πάντως, είναι (κυρίως) ἡ «συστηματικὴ παιδεία» ποὺ μᾶς ἀπασχολεῖ τὴ
στιγμὴ αὐτὴ — ἐκείνη τὴν ὅποια παρέχει τὸ Ἑθνικὸ Ἐκπαιδευτικὸ Σύστημα,
στὸ δόποιο ἡ κοινωνία ἐπενδύει μέρος τοῦ ἔθνικοῦ εἰσοδήματος, μέρος πολύτιμο
ἀπὸ τὸ δυναμικό τῆς σὲ γενικές καὶ ἔξειδικευμένες ἔμπειρίες καὶ, φυσικά, προσ-
δοκίες ἐναγώνιες γιὰ καρπούς (Outputs) καὶ πολλούς καὶ ἀγαθούς.

III

Κοινὴ σχεδὸν στοὺς κύκλους τῶν εἰδικῶν ἐρευνητῶν είναι ἡ διαπίστωση
ὅτι τὸ Ἑθνικὸ Ἐκπαιδευτικὸ Σύστημα ἐλάχιστα θὰ μποροῦσε νὰ ὑπηρετήσῃ τὴν
ἔλληνικὴ κοινωνία στὴν κίνησή της πρὸς ὅσα στὸ «Πρότυπο» προβάλλονται
ὡς ζωτικοὶ στόχοι της — στὴν πιεστική, δηλαδή, ἀνάγκη της νὰ διασφαλίσῃ ἔγ-
καιρα τὸν ἐπιστημονικοπολιτιστικὸ ὄπλισμό, τὸν ἀπαραίτητο γιὰ ἔμπειρες
προσαρμογὲς καὶ ἀναπροσαρμογὲς στὸ σημερινό, στὸν αὐριανὸ κόσμο τῶν
ἀενάων μετασχηματισμῶν.

Ἀναχρονιστική, ἀπὸ πολλές ἀπόψεις, είναι ἡ δομὴ τοῦ «Συστήματος». Πολ-
λὲς οἱ ἔλλείψεις. Πολλὰ τὰ ἀνασταλτικά, τὰ ἀρνητικά, τὰ ἀντινομικὰ στοιχεῖα.
Παρὰ τὶς κατὰ καιροὺς σύντονες φροντίδες τῆς Πολιτείας (ἄν καὶ φροντίδες γιὰ
αὐξήσεις μᾶλλον τῶν συναφῶν μεγεθῶν παρὰ γιὰ ἀλλαγὲς στὶς γενικές θεωρήσεις
καὶ στὶς διαδικασίες), παραδοσιακὴ ἐν πολλοῖς παραμένει ἡ «συστηματικὴ»
ἔλληνικὴ παιδεία. Ἐστραμμένη, συγκινησιακὰ πιὸ πολὺ καὶ δλιγώτερο δημιουρ-
γικά, στὸ παρελθόν. Στενά, δογματικά, δεσμευτικά «έλλαδοκεντρική» — κάτι
τοῦτο τὸ ἀναγκαῖο στοὺς κρίσιμους καιροὺς τῶν ὥραιών ἀγώνων γιὰ τὴν ἔθνικὴ
ἀναγέννηση καὶ διοκλήρωση, ἀλλὰ κάτι τὸ δλιγώτερο συνεπές πρὸς ὅσα συνι-
στοῦν τὰ μηνύματα καὶ τὰ αἰτήματα τῶν ημερῶν μας γιὰ ἀμεσώτερη πιὰ τὴν ἔλλη-
νικὴ συμμετοχὴ στὶς εὐρύτερες διαδικασίες παραγωγῆς καὶ διακινήσεως ὑλικῶν

καὶ πολιτιστικῶν ἀγαθῶν καὶ στὸν ἔθνικὸν καὶ στὸ διεθνῆ χῶρο. Στὸ σημεῖο αὐτὸῦ μπορούσαμε μάλιστα νὰ παρατηρήσωμε, ὅτι, παρὰ τὸν μακροχρόνιο ὅσο καὶ ἐπίμονο «έλλαδοκεντρισμὸν» στὰ προγράμματα σπουδῶν (Curricula) ὅλων τῶν βαθμίδων καὶ ὅλων τῶν τύπων τῆς Ἑλληνικῆς ἐκπαιδεύσεως, ἡ ἐνεργὸς ἐλληνογνωσία δὲν εἶναι ἀπὸ τὰ ἐνδεικτικώτερα κατηγορήματα τῆς σύγχρονης Ἑλληνικῆς πολιτιστικῆς ζωῆς. Εὐρὺ, ὅμως, τὸ θέμα τοῦτο καὶ πέρα ἀπὸ τὰ χρονικὰ δριατῆς ἀνακοινώσεώς μας.

Ἐτερες ἀδυναμίες τοῦ «Συστήματος», οἵ ὁποῖες ὑπογραμμίζονται σὲ ὅλα τὰ δόκιμα μελετήματα (Ἑλληνικὰ καὶ ξένα) εἶναι ὁ ἀνυποχώρητος «συγκεντρωτισμός». Ἡ «νομικοκρατία» — περιωρισμένα τὰ περιθώρια γιὰ προαγωγικὲς πρωτοβουλίες. Γιὰ ἐπιστημονικὴ ἔρευνα. Γιὰ προσαρμογὴς σὲ ἰδιότυπα περιβαλλοντιακὰ δεδομένα. Γιὰ παιδευτικὲς ἐπαφὲς μὲ τὸ πλῆθος τῶν θεσμῶν καὶ τῶν ἴδρυμάτων στὴν ὑπηρεσία τῆς εὐρύτερης Ἑλληνικῆς ζωῆς. Ἡ «στενότητα», τέλος, τοῦ «Συστήματος» — ἡ ἀδυναμία του, δηλαδὴ, νὰ παρέχῃ παιδείᾳ σὲ ὅλους ἐκείνους ποὺ καὶ τὴ δικαιοῦνται καὶ τὴν ἀποζητοῦν. Παράδειγμα τούτου κτυπητό, ὁ περιωρισμένος ἀριθμὸς τῶν φοιτητῶν στὰ Πανεπιστήμια τῆς Χώρας. Χίλιοι διακόσιοι οἱ σπουδαστὲς (στὶς ἐκατὸ χιλιάδες κατοίκους) στὴν Βουλγαρία. Χίλιοι ἐπτακόσιοι στὸ Ἰσραὴλ. Δυόμιση χιλιάδες περίπου στὰ ἀναπτυγμένα κράτη τῆς Δυτικῆς Εὐρώπης. Πάνω ἀπὸ τὶς τρεῖς καὶ μισή χιλιάδες στὶς Ἕνωμένες Πολιτεῖες Ἀμερικῆς. Στὴν Ἑλλάδα; Μόνον δικτακόσιοι τέσσερες. Τὸ ἄδιο, ἄλλωστε, δυσμενεῖς γιὰ τὴν Ἑλληνικὴ παιδείᾳ εἶναι καὶ ἄλλοι συγκριτικοὶ δεῖκτες. Στὴ διάθεσή σας οἱ σχετικοὶ συγκριτικοὶ στατιστικοὶ πίνακες.

Τὰ αἰτια πίσω ἀπὸ τὴν καθυστέρηση καὶ τὴν ὄντεπάρκεια τοῦ Ἐθνικοῦ Ἐκπαιδευτικοῦ Συστήματος τῆς Ἑλλάδος: Καὶ πάλι, οἱ δοκιμώτεροι ἀπὸ τοὺς ἐρευνητὰς ἀναφέρονται συνήθως στὶς ἀδυναμίες τῶν ἀρχικῶν θεμελιώσεων. Στὶς πολεμικὲς περιπέτειες τοῦ Τόπου. Στὴν ἔλλειψη οἰκονομικῶν πόρων (ἰδίως στὸ παρελθόν). Στὴν πολιτικοποίηση βασικῶν πλευρῶν τῆς ἐκπαιδεύσεως. Στὶς περιωρισμένες ἐπιστημονικοπαιδαγωγικὲς ἐμπειρίες γιὰ γενικὲς θεωρήσεις καὶ γιὰ τὴν ἔγκυρη υἱοθέτηση τῶν θετικώτερων ἀπὸ τὰ εὐρήματα τῶν οἰκείων ἐπιστημῶν σὲ κοινωνίες προηγμένες. Ἡ ἐμπονὴ στὴ συγκινησιακὴ καὶ τὴ βερμπαλιστικὴ διδασκαλία ἡ, θετικώτερα, ἡ περιωρισμένη χρήση τῆς ἀντικειμενικῆς παρατηρήσεως (τῆς ἐπιστημονικῆς μεθόδου ἐρεύνης καὶ μελέτης). Ἡ περιθωριακὴ πάντοτε θέση στὰ πανεπιστημιακὰ προγράμματα τῆς ἐπιστήμης τῆς Παιδείας (Science of Education). Τὸ γιὰ χρόνια καὶ χρόνια δξὺ «γλωσσικὸ πρόβλημα». Ἄλλοι λόγοι, ἀναφερόμενοι σὲ ἰδιότυπες πλευρὲς τῆς Ἐθνικοκοινωνικῆς καὶ πολιτικῆς ζωῆς.

Ἄλλὰ, ἂν κοινὲς (ὅπως εἴπαμε) εἶναι οἱ διαπιστώσεις αὐτές, κοινὴ ἐπίσης ἔχει καταστῆ καὶ ἡ συνείδηση τῆς ἀνάγκης γιὰ σοβαρὲς ἀναδομῆσεις στὸ χῶρο τῆς παιδείας. Ὁντως, ἐπίμονα σήμερα τὰ αἰτήματα στοὺς κύκλους τῶν ἐκπαιδευτῶν παίδειας, τῶν πανεπιστημιακῶν παραγόντων, τῶν ήγετικῶν στελεχῶν στοὺς ποικιλικῶν,

λους τομείς της κοινωνικοπολιτιστικής ζωής, τῶν νέων, τῶν ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν, ποὺ φιλοδοξοῦν νὰ διαδραματίσουν ρόλους ὑπευθύνους στὴ διαμόρφωση τῆς «ἔμπειρης» κοινωνίας, γιὰ ἔνα ἀνανεωμένο, δυναμικό, δημοκρατικό (σύγχρονο καὶ ἔμπειρο) Ἐθνικὸ Ἐκπαιδευτικὸ Σύστημα. Στὰ χέρια μας εἶναι τὸ δόλο ἔργο τῶν εἰδικῶν Ἐπιτροπῶν Παιδείας. Τὰ μελετήματα τῶν ὑπευθύνων παραγόντων τῶν Ἰδρυμάτων Ἀνωτάτης Παιδείας. «Υπηρεσιακές ἐκθέσεις. «Υπομνήματα τῶν Ἐκπαιδευτικῶν Ὀργανώσεων. Εἰσηγήσεις μερικῶν Fulbright Professors καὶ ἄλλων ξένων ἔμπειρογνωμόνων. Τὸ ἔργο τῆς Γεν. Διευθύνσεως Ἀνωτάτης Παιδείας. Οἱ ἔρευνες τῶν οἰκείων Ἐδρῶν τοῦ Πανεπιστημίου Ιωαννίνων. Ἡ ἔγκυρη ἀρθρογραφία στὸν Τύπο.

Ἐκτεταμένο, ὅντως, τὸ ὄλικὸ αὐτὸ ὄσο καὶ ἔκδηλες κάτω ἀπὸ τὶς γραμμὲς οἱ ἀνησυχίες καὶ φροντίδες ὅτι «κάτι δὲν πάει καλά» καὶ ὅτι «κάτι τὸ νέο» πρέπει νὰ ἐπιδιωχθῇ σὲ ὅλα τὰ διαζώματα τῆς ἐλληνικῆς ἐκπαιδευτικῆς πυραμίδος. Φυσικά, δὲν μποροῦμε νὰ εἰποῦμε ὅτι τὰ μελετήματα αὐτὰ πλησιάζουν τὸ ἐλληνικὸ ἐκπαιδευτικὸ πρόβλημα στὴν δόλτητά του. Στὴν ὁργανική συνεξάρτηση τῶν συντελεστῶν του. Πρόκειται γιὰ μελετήματα μερικὰ καὶ ὅχι γιὰ συνθέσεις ὀλοκληρωμένες. Μποροῦμε δῆμος νὰ διακρίνωμε στὸ ἔργο αὐτὸ ὡρισμένα ἐνδιαφέροντα, ὑποσχετικὰ δεδομένα — τὴν ἀμβλυνση (στὴ μελέτη) τῶν γνωρίμων ἰδεολογικοπολιτικῶν ἀντιθέσεων. Τὴ γενίκευση τῆς ἀντιλήψεως ὅτι πολλὰ εἶναι τὰ γόνιμα στοιχεῖα στὶς προηγούμενες ἐκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις. Τὴ θέση, τέλος, ὅτι οἱ παράγοντες ποὺ καθορίζουν τὸ σημερινὸ ἐκπαιδευτικὸ προβληματισμὸ δὲν διατηροῦν πιὰ ἀνέπαφη τὴν παραδοσιακὴ ιδιοτυπία των, ἢ, πιὸ συγκεκριμένα, ὅτι πολλὰ πρέπει νὰ δανειστοῦμε ἀπὸ τὴν προχωρημένη ξένη ἐκπαιδευτικὴ ἔμπειρία.

IV

Ἄπὸ τὴν πλευρά μου, στὴν ἔρευνα ἔκεινῷ, ὅπως εἶπα, ἀπὸ τὸ «Σχέδιον Προτύπου Μακροχρονίου Ἀναπτύξεως τῆς Ἑλλάδος» — ἀπὸ τὴν πληρέστερη, δηλαδή, μελέτη τῆς ἐλληνικῆς πραγματικότητος στὸ σημερινὸ δυναμισμὸ καὶ τὸν προβληματισμὸ τῆς. Ἀπὸ τὰ μελετήματα ποὺ ἀνέφερα, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὰ ὄσα ἐπιτελοῦνται στὸ χώρῳ τῆς «συστηματικῆς» παιδείας ἄλλων κοινωνιῶν (κοινωνιῶν ἀνεπτυγμένων, ἀναπτυσσομένων, μεγάλων, μικρῶν, γειτονικῶν). Πέρα ἀπὸ τὶς ἄμεσες ἔμπειρίες μας, πλήρης σχεδὸν εἶναι ἡ διεθνῆς βιβλιογραφία στὰ χέρια μας. Ἰδιαίτέρως πολύτιμα εἶναι τὰ συγκριτικὰ μελετήματα τῆς UNESCO, τοῦ Ὀργανισμοῦ Οἰκονομικῆς Συνεργασίας καὶ Ἀναπτύξεως, τῆς Διεθνοῦς Τραπέζης, προσφάτων Διεθνῶν Συνεδρίων, ἄλλων Ἰδρυμάτων ἔρευνης.

Ἀνάμεσα στὰ δόκιμα αὐτὰ μελετήματα θὰ ἔχεχωριζα καὶ θὰ πρόβαλα τὸ μελέτημα «Ο Ἀνθρωπος τοῦ 21ου Αιῶνος» — μέρος τοῦτο εὑρυτέρων ἔρευνῶν μὲ τὸν τίτλο «Ἡ Εὐρώπη τοῦ Ετους 2000», καθὼς καὶ τὰ πρακτικὰ τοῦ Συνεδρίου (Απρίλιος 1973) στὸ Βέλγιο μὲ θέμα «Εὐρώπη καὶ Ἀνωτάτη Παιδεία». Βαθύτατος εἶναι ὁ στοχασμὸς τῶν εὐρωπαίων συνέδρων σχετικὰ μὲ τὶς εὐκαιρίες καὶ τὰ

μέσα γιὰ τὴν διασφάλιση στὸ «νέο» εὐρωπαῖο τοῦ φιλοσοφικοῦ, τοῦ πολιτιστικοῦ, τοῦ ἐπαγγελματικοῦ ὀπλισμοῦ του ποὺ ὑπαγορεύεται ἀπὸ τὰ μηνύματα καὶ τὶς ἀνάγκες στὶς ήμέρες μας γιὰ μιὰ «νέα» Εὐρώπη — γιὰ μιὰ Εὐρώπη ἐνωμένη στὶς θεμελιακὲς κοινωνικές, οἰκονομικές, πολιτικὲς ἐπιδιώξεις καὶ πολυεθνική, πολυμορφικὴ στὶς πολιτιστικὲς ἐκφάνσεις τῆς ζωῆς της.

Οἱ πιὸ ἐνδιαφέρουσες ἀρχές ποὺ ἔπειδοῦν ἀπὸ τὰ συγκριτικὰ αὐτὰ μελετήματα ; Τὰ μηνύματα καὶ τὰ διδάγματα ἀπὸ τὴν ἀδιάλειπτη ἐκπαιδευτικὴ μεταρρύθμιση (Rolling Reform) σὲ ὅλες τὶς κοινωνίες καὶ, ίδιαίτερα, στὶς πολιτιστικὰ συγγενέστερες μὲ τὴν Ἑλληνικὴν κοινωνία ;

‘Απάντηση δόλοκληρωμένη θὰ ἀπαιτοῦσε χρόνο πολὺ. Ἔτσι, ἐπιλέγω καὶ συνοψίζω.

— Ἀπὸ τὰ μεγαλύτερα στὴν πολιτιστικὴν ἱστορία τῆς ἀνθρωπότητος κινήματα τὰ ἐκπαιδευτικὰ μεταρρυθμιστικὰ ἐγχειρήματα ἀπὸ τὴν ἐπομένη σχέδον τοῦ Β' Παγκοσμίου Πολέμου. Στὶς πρᾶτες γραμμές, οἱ Ἡνωμένες Πολιτεῖες. Ἡ Ιαπωνία. Ἡ Δυτικὴ Εὐρώπη. Οἱ Σκανδινανικὲς Χῶρες. Τὸ Ισραὴλ. Καὶ, φυσικά, ἡ Σοβιετικὴ Ἐνωση, οἱ γειτονικὲς Χῶρες. Προαγωγικές, προφανᾶς, οἱ παιδευτικοφιλοσοφικὲς θεμελιώσεις στὶς ἀνοικτὲς κοινωνίες καὶ ἀνασταλτικὲς στὶς κλειστὲς κοινωνίες. Κοινὴ ὅμως εἶναι ἡ πίστη ὅτι ἡ παιδεία (ἢ ἀγωγή, ἢ ἐκπαίδευση, ἢ ἐπιμόρφωση) ἀποτελεῖ τὸν κυριότερο κοινωνικὸ θεσμὸ γιὰ ἔνα ὄλο καὶ καλύτερο μέλλον.

— Δικαίωμα ἀναφαίρετο ἡ παιδεία καὶ χρέος ἀπὸ τὰ πρωτεύοντα τῆς Πολιτείας νὰ διασφαλίζῃ σὲ δλονικὲς ἵσες εὐκαιρίες καὶ μέσα γιὰ παιδευτικὲς ἐπιδόσεις. Βασικὸ τοῦτο αἴτημα, ἀλλὰ καὶ πράξη σὲ κάθε προχωρημένη δημοκρατικὴ κοινωνία. Στὸ σημεῖο τοῦτο μιὰ παρένθεση — σὲ κοινωνίες στὶς ὁποῖες τὸ οἰκονομικὸ εἰσόδημα σχηματίζεται μὲ βάση τοὺς κανόνες τῆς ἐλεύθερης οἰκονομίας, ἡ «δωρεάν παιδεία», ἐκείνη πέρα ἀπὸ τὴν «ὑποχρεωτικὴ ἐκπαίδευση», δὲν εἶναι, ἡ ἀνάγκη, μέτρο δημοκρατικό. Δημοκρατικὴ ἐκπαιδευτικὴ πολιτικὴ εἶναι ἐκείνη ποὺ διασφαλίζει ἐπαρκῆ τὰ οἰκονομικὰ μέσα στὰ «ταλέντα», στὸνδιαίτερα ἰκανοὺς νέους καὶ σὲ δσους ἔχουν περιωρισμένους τοὺς οἰκογενειακοὺς πόρους, ἔτσι ποὺ δλοι αὐτοὶ νὰ βαδίζουν ἀπερίσπαστοι ἀπὸ ὄλικὲς φροντίδες πρὸς τὸν πολυσήμαντο στόχο τῆς «Self - Realization» καὶ τῆς ἐπαυξήσεως τῆς προσφορᾶς των στὴν κοινωνικὴν ζωή.

— Ἡ παιδεία στὶς δημοκρατικὲς χῶρες ἀποτελεῖ τὸν κυριότερο ἔξιστο καὶ συνεκτικὸ κοινωνικὸ θεσμὸ (Education as Equalizer). Ἔτσι, ὄλο καὶ πιὸ στενὰ ἀποβαίνουν στὶς κοινωνίες αὐτὲς τὰ περιθώρια γιὰ «ἰδιωτικὴ» ἐκπαίδευση, ίδιαίτερα τῶν προεφήβων καὶ τῶν ἐφήβων (τῆς ήλικίας τῶν πρώτων ὅσο καὶ μονιμώτερων προσανατολισμῶν, στάσεων, προτιμήσεων). «Μετανάστες στὴν ίδια τῶν τὴν χώρα» ἀποβαίνουν, συχνά, οἱ νέοι ποὺ δὲν ζοῦν τὴν ἐφηβία τῶν στὸ κοινό, στὸ «δημόσιο» σχολεῖο τῆς ἐθνικῆς κοινότητος.

— Ἐθνικὴ ἡ παιδεία σὲ κάθε προηγμένη κοινωνία, θεμελιωμένη, δηλαδή, φιλοσοφικὰ καὶ πραγματιστικὰ στὴν οἰκεία ἐθνικοπολιτιστικὴ παράδοση, ἀλλὰ

καὶ «ύπερεθνική», κατ' ἀναπόφευκτη πιὰ ἀναγκαιότητα, στὶς ἐπεκτάσεις, στὶς ἐπαφές, στὰ γενικά σύνδρομά της. Δημιουργικός, συνεχῆς πρέπει νὰ είναι ὁ «διάλογος» μεταξὺ τῶν Ἐθνικῶν Ἐκπαιδευτικῶν Συστημάτων, ἢν δημιουργικές ἐπίσης πρέπει νὰ ἀποβαίνουν οἱ σχέσεις μεταξὺ τῶν μελῶν τῆς διεθνοῦς κοινότητος.

— Ἀδιάλειπτη ἡ πρόοδος τῆς ἐπιστήμης τῆς Παιδείας (ἐπιστήμης γενικῆς, διακλαδικῆς στὰ ἀντικείμενα τῶν ἔρευνῶν καὶ στὴ μεθοδολογίᾳ της) καὶ πρωτεύουσα ἡ θέση της στὰ ἀκαδημαϊκὰ προγράμματα τοῦ συγχρόνου πανεπιστημίου.

— Ἡ παιδεία παρέχεται καὶ θὰ παρέχεται στὸ ἔξῆς στὰ ἀστικὰ κυρίως κέντρα. Διαρκής ἡ ἀστικοποίηση τοῦ πληθυσμοῦ. Ἔτσι, πιεστικὴ είναι ἡ ἀνάγκη (ἀλλὰ καὶ πολλές οἱ εὐνοϊκὲς εὐκαιρίες) γιὰ νέα διαρθρωτικὰ σχήματα, γιὰ μεγάλες σχολικές μονάδες, γιὰ «πολυδύναμα» (Comprehensive) προγράμματα σπουδῶν, γιὰ νέες μορφὲς παιδευτικῶν ἐπαφῶν μεταξὺ «σχολείου» καὶ «ζωῆς».

— Αἴτημα δημοκρατικὸ - παιδευτικὸ ἡ «κινητικότητα» (Mobility) μέσα στὸ «Σύστημα». Ἀρχικὰ ἔκπτωματα μαθητῶν, φοιτητῶν, διδασκόντων δὲν πρέπει νὰ συνιστοῦν ἀξεπέραστα νομικά, κοινωνικά, ἐπαγγελματικά ἐμπόδια γιὰ ἀναπροσανατολισμούς, γιὰ μετατάξεις, γιὰ κινήσεις δημιουργικές πρὸς κάθε κατεύθυνση.

— Ἀποφασιστικοὶ σήμερα οἱ ρόλοι τῶν Ἰδρυμάτων Ἀνωτάτης Παιδείας, ἰδιαίτερα τώρα ποὺ ἡ προχωρημένη γνώση (τόσο ἡ ἱκανότητα γιὰ γενικές θεωρήσεις δοῦτο καὶ οἱ ἔξειδικευμένες ἐμπειρίες) ἀποτελεῖ τὸ πολυτιμότερο «έθνικό κεφάλαιο» καὶ, συνάμα, τὸν κύριο δείκτη τοῦ βαθμοῦ καὶ τοῦ ρυθμοῦ τῆς ἀναπτύξεως μιᾶς κοινωνίας.

— Πολυσήμαντη ἡ ἀποστολὴ τῆς ἐπαγγελματικῆς ἐκπαιδεύσεως, εἰδικὰ ὅταν ἡ ἐκπαιδευση ἀυτὴ θεμελιώνεται στὴν πλατύτερη δυνατὴ ὑποδομὴ γενικῆς παιδείας καὶ ὅταν συνέχεται ὀργανικὰ τόσο μὲ τὶς ἄλλες μορφὲς παιδείας δοῦτο καὶ μὲ τὰ ἴδια τὰ κέντρα ἐρεύνης καὶ παραγωγῆς.

— Τεράστια ἔθνικὴ «έπιχείρηση» τὸ Ἐθνικὸ Ἐκπαιδευτικὸ Σύστημα καὶ, ἔτσι, πιεστικὴ ἡ ἀνάγκη γιὰ τὴν ἐφαρμογὴ τῶν πιὸ προχωρημένων κατακτήσεων τῶν εἰδικῶν ἐπιστημῶν ποὺ ἀσχολοῦνται μὲ τὰ ὅλα καὶ πιὸ σύνθετα βλήματα ὀργανώσεως, διοικήσεως, ἐποπτείας, ἐπενδύσεων καὶ διαχειρίσεως, ἐλέγχων καὶ ἀξιολογήσεων τῆς ἀποδοτικότητος, ἀναρρυθμίσεων ὀργανισμῶν μεγάλων.

— Ἀπαραίτητος ὁ «προγραμματισμὸς» τῆς ἐκπαιδεύσεως, δηλαδὴ ἡ πειθάρχηση τῶν στόχων τοῦ «Συστήματος» στοὺς στόχους δοκίμων ἀναπτυξιακῶν οἰκονομικῶν καὶ κοινωνικοπολιτιστικῶν προγραμμάτων. Ἄλλα, σχετικὴ πάντοτε ἡ πειθάρχηση ἀυτὴ. Ὑπέρτato ἀτομικὸ ἀγαθὸ ἡ παιδεία, ἡ σύμφωνη μὲ τὶς ἀτομικὲς δυνάμεις καὶ τὰ ἐνδιαφέροντα. Ἔτσι, ἔξωτεροι φραγμοὶ γιὰ τὴν ἀπόκτησή της, δοῦτο κι' ὃν συνιστοῦν ἀνάγκες γιὰ πραγματοποίησεις εὐρυτέρων κοινωνικῶν στόχων, δὲν παύουν νὰ διατηροῦν «ἀντιδημοκρατικὸ» καὶ, σὲ τελευταία ἀνάλυση, «ἀντικοινωνικὸ» χαρακτῆρα.

— Ἐκτεταμένες οἱ κατακτήσεις τῶν ἐπιστημῶν σχετικὰ μὲ τὴν πολύπλοκη διαδικασία «φοίτηση, μάθηση, ἀπασχόληση» καὶ ἀδιάλειπτες οἱ ἐκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις μὲ βάση τὶς κατακτήσεις αὐτές. Γνώριμες ἔννοιες, δπως οἱ ἔννοιες σχολεῖο, διδάσκων, διδασκαλία, προγράμματα σπουδῶν, ἔξετάσεις, βαθμολογία,

ἀποφοίτησις ἔχουν διευρυνθῆ καὶ, ὅπως ἐνδεικτικὰ λέγεται, ἡ χρήση στὴ μελέτη τῶν σημερινῶν ψυχολογικοπαιδευτικῶν καὶ κοινωνικοεκπαιδευτικῶν θεμάτων τῆς χθεσινῆς παιδαγωγικῆς ὄρολογίας δὲν ὀδηγεῖ πάντοτε σὲ θετικὴ κατανόηση.

—'Ανεκτίμητη σήμερα ἡ σημασία τῆς «παιδαγωγικῆς τεχνολογίας» (Educational Technology). Ἀπεριόριστες πιὰ οἱ δυνατότητες γιὰ τὴ θεμελιώση τῆς διαδικασίας «φοίτηση, μάθηση» στὴν ἄμεση, τὴν ἀντικειμενικὴ παρατήρηση πραγμάτων, καταστάσεων, φαινομένων, σχέσεων ἀνάμεσα σὲ ὅλα αὐτά. Ἡ «στέγαση» τῆς διαδικασίας αὐτῆς προσλαμβάνει τώρα νέες διαστάσεις, νέο χαρακτῆρα — διαφορετικὸ ἀπὸ ἐκεῖνο τῶν παραδοσιακῶν «σχολικῶν χώρων». Ὁ εἰδικὸς «διδάσκων» εἶναι πιὰ ἴκανὸς νὰ πλησιάζῃ, μὲ τὴ βοήθεια τῆς τεχνολογίας αὐτῆς, ὅλο καὶ πιὸ μεγάλους ἀριθμοὺς ἀκροατῶν, θεατῶν (σπουδαστῶν). Ἡ σκόπιμη παιδευτικὴ ἐπενέργεια εἶναι ἀνεμπόδιστη ἀπὸ τὶς ἀποστάσεις καὶ τὴν ἰδιοτυπία τῶν περιβαλλοντιακῶν συνθηκῶν.

—'Αλλά, πέρα ἀπὸ τὶς γενικές αὐτὲς καθοδηγητικὲς ἀρχές, καὶ μερικὰ ἄλλα δεδομένα ἀπὸ τὴν προχωρημένη ἐκπαιδευτικὴ πραγματικότητα, δεδομένα ἄκρως ἐνδιαφέροντα τὸ Ἐθνικὸ Ἐκπαιδευτικὸ Σύστημα τῆς Ἑλλάδος :

—'Η ἀγωγὴ τῆς προσχολικῆς ἥλικιας τείνει νὰ καταστῇ, ἐξ αἰτίας κοινωνικῶν λόγων καὶ, κυρίως, χάρη στὶς ὅλο καὶ πιὸ θετικὲς ἀπόψεις τῶν συγχρόνων διαγωγικῶν ἐπιστημῶν γιὰ τὴ σημασία της, βαθμίδα δργανικὴ τῆς «δημοσίας» ἐκπαιδεύσεως. Ἡ «ύποχρεωτικὴ» ἐκπαίδευση ἀπλώνεται συνεχῶς, μὲ στόχῳ τὴν κάλυψη τοῦ ὀλού χώρου τῆς Μέσης Παιδείας. Στὸ δωδεκατῇ χώρῳ τῆς γενικῆς παιδείας οἱ παραδοσιακὲς τομὲς καὶ διακρίσεις ἀμβλύνονται κατὰ τὴν καθολίκευση τῆς ἀντιλήψεως γιὰ τὴν ἐνότητα τοῦ χώρου αὐτοῦ καὶ τῶν αἰτημάτων γιὰ «ένιαίο» σχολεῖο. Γιὰ «πολυδύναμα» προγράμματα σπουδῶν. Γιὰ μεγάλες σχολικὲς μονάδες. Γιὰ νέα διαρθρωτικὰ σχήματα (π.χ. 4, 4, 4 ἢ 5, 3, 4), ὑπαγορευόμενα κυρίως ἀπὸ δεδομένα τοπικὰ καὶ ὅχι διοικητικά. Γιὰ κοινὴ (πανεπιστημιακὴ) τὴ μόρφωση τοῦ ἐκπαιδευτικοῦ, τουλάχιστον ἐκείνου τῶν δύο τελευταίων κύκλων (4,4 ἢ 3,5) καὶ γιὰ τὴ διασφάλιση τῆς κινήσεώς του ἀπὸ κύκλο σὲ κύκλο μὲ βάση τὶς διαδικασίες συμπληρωματικῆς μορφώσεως καὶ μετεκπαιδεύσεως σὲ κέντρα πανεπιστημιακῆς παιδείας. Ἡ ἐπαγγελματικὴ ἐκπαίδευση θεμελιώνεται σὲ μιὰ ὅλη καὶ εὐρύτερη ὑποδομὴ γενικῆς παιδείας καὶ λειτουργεῖ ἔτσι ποὺ νὰ συνάπτεται δργανικὰ πρὸς ὅσα συνιστοῦν πλευρές ἐνδιαφέρουσες τῆς ἀνθρωπιστικῆς παιδείας, νὰ κερδίζῃ τὸ περισσότερο δυνατὸ ἀπὸ τὴν ἴδια τὴν ἐπαγγελματικὴ ζωὴ καὶ, συνάμα, νὰ διασφαλίζῃ δρόμους ἀνοικτοὺς πρὸς τὴν ἀνώτερη καὶ τὴν ἀνώτατη παιδεία.

—'Οι ἐπενδύσεις στὴν παιδεία αὐξάνονται σταθερά. Μερικοὶ ἐνδεικτικοὶ ἀριθμοὶ — Σουηδία (ποσοστὸ ἐπὶ τοῦ ἀκαθαρίστου Ἐθνικοῦ εἰσοδήματος) 8,1. Δανία 6,1. Βουλγαρία 6,1. Ἰσραὴλ 7,1. Τουρκία 3,5. (Ἑλλάς 2,3). Καὶ πάλι, ἡ «δωρεάν» παιδεία σὲ δλες τὶς βαθμίδες τοῦ «Συστήματος» δὲν ὑπόσχεται καὶ τὴν καλύτερη παιδεία.

—«Νέο» τὸ σύγχρονο πανεπιστήμιο σήμερα σὲ δλες τὶς προηγμένες κοινωνίες. Ἐλάχιστες οἱ ὁμοιότητές του μὲ τὸ προπολεμικὸ πανεπιστήμιο. Ὁργάνωση,

διοίκηση, ἐποπτεία, διαχείριση, προγράμματα σπουδῶν, μορφές σπουδῆς, ἀξιολογήσεις, διακίνησις τοῦ σπουδαστικοῦ πληθυσμοῦ, ἀκαδημαϊκὸς χρόνος, ἔρευνα, ἐκδόσεις, εὐθύνες καὶ ρόλοι τῶν ποικίλων συντελεστῶν τῆς ζωῆς του (κοινωνία, πολιτεία, διδάσκοντες, διοικοῦντες, σπουδασταί), μηχανισμοί καὶ διαδικασίες ἀνανεώσεων καὶ ἀναπροσαρμογῶν, σχέσεις πρὸς ἄλλα ἴδρυματα, ἡ θέσις του μέσα καὶ ἔναντι τοῦ ὅλου Ἑθνικοῦ Ἐκπαιδευτικοῦ Συστήματος τῆς οἰκείας χώρας — ὅλα αὐτὰ ἔχουν προσλάβει πιά νέες διαστάσεις καὶ νέα χαρακτηριστικά. Τούτο, προφανῶς, ἔξι αἰτίας τῶν συγχρόνων γενικῶν κοινωνικοπολιτιστικῶν θεωρήσεων καὶ, εἰδικότερα, κάτω ἀπὸ τὰ αἰτήματα γιὰ τὴν ὅλο καὶ βαθύτερη κατανόηση τῆς συνολικῆς συστορευμένης ἐμπειρίας. Γιὰ τὸ συνεχῆ ἐμπλουτισμὸ (μὲ τὴν ἐπιστημονικὴν ἔρευνα) τῆς ἐμπειρίας αὐτῆς. Γιὰ τὴν χρήση της, τέλος, μὲ ὑπατοστόχῳ τὴν «ποιότητα» τῆς ζωῆς.

— Πλεῖστα εἶναι τὰ ἄλλα πολυσήμαντα ἔγχειρήματα στὸ χῶρο τῆς ἀνωτάτης παιδείας, ἡ θεμελίωση π.χ. τῶν μεταπυχιακῶν σπουδῶν σὲ ἕνα πρόγραμμα τετραετῶν πανεπιστημιακῶν σπουδῶν μὲ διαρκῶς διευρυνόμενη τὴν «διεπιστημικὴν» ὑποδομὴ (Inter-Disciplinary Programs). Ἡ ἔνταξη τῶν Τεχνολογικῶν «Κολλεγίων» στὴν ἀνώτατη βαθμίδα τοῦ «Συστήματος». Τὸ «ἀνοικτό» πανεπιστήμιο. Ἡ «ἀδιάλειπτη» (Continuous) παιδεία. Καί, τὸ πιὸ ἐνδεικτικό, ἡ ἐπιβολή, ίδιαιτέρα μάλιστα σὲ κοινωνίες ποὺ δανείστηκαν πολλὰ ἀπὸ τὴν προχωρημένη ἀμερικανικὴ ἐκπαιδευτικὴ ἐμπειρία (Ιαπωνία, Ἰσραὴλ, ἄλλες), τοῦ θεσμοῦ Junior College ἢ Community College — τοῦ διετοῦς μεταγυμνασιακοῦ ἴδρυματος πού, χάρις στὰ «πολυδύναμα» προγράμματα σπουδῶν, ἐκπληρώνει μιὰ διπλῇ ἀποστολή, δηλαδὴ (πρῶτα) νὰ παρέχῃ δίπλωμα (Terminal Program) σ' αὐτὴ ἢ ἐκείνη τὴν ἐπαγγελματικὴ ἔξειδίκευση καὶ (δεύτερο) νὰ δόηγῃ (Transfer Program), μὲ βάση ώρισμένες διαδικασίες, στὸ τρίτο ἔτος τῆς οἰκείας πανεπιστημιακῆς Σχολῆς. Μέρος δργανικὸ τοῦ «ύποσυστήματος» (sub - System) τῆς Ἀνωτάτης Παιδείας ὁ θεσμὸς αὐτός. Ήδιαίτερα σημαντικὸς γιὰ τὴν Ἑλλάδα (ἐπείγομαι νὰ τὸ τονίσω καὶ πάλι), ἂν τὸν ἰδοῦμε ἀπὸ τὴ σκοπιὰ σειρᾶς ὀλόκληρης ιδιοτύπων κοινωνικοπαιδευτικῶν καὶ οἰκονομικῶν δεδομένων καί, εὐρύτερα, ἀπὸ τὴ σκοπιὰ μιᾶς πραγματιστικῆς ἐλληνικῆς χωροταξικῆς πολιτικῆς.

V

“Οντως, ριζικοὶ εἶναι οἱ μετασχηματισμοὶ στὸ διεθνῆ χῶρο τῆς παιδείας — στὴ θεωρία καὶ στὴν πράξη. Παρὰ τοῦτο, «παραδοσιακὸ» ἀκόμη στὴ δομή, στὶς λειτουργίες του παραμένει τὸ Ἑλληνικὸ Ἑθνικὸ Ἐκπαιδευτικὸ Σύστημα. “Ετσι, εὐεξήγητες εἶναι οἱ πιέσεις τῶν πολλῶν, τῶν εἰδικῶν, τῆς ίδιας τῆς Πολιτείας γιὰ ἀνανεώσεις ἐκτεταμένες.

‘Αλλά, ποιό τὸ «Σύστημα» ποὺ θὰ μποροῦσε νὰ ὑπηρετῇ ἀμεσώτατα τοὺς γενικοὺς καὶ εἰδικοὺς στόχους τοῦ «Προτύπου» — μιᾶς ἐπιστημονικὰ θεμελιωμένης ἀναπτυξιακῆς πολιτικῆς τῆς Χώρας; Νομίζω ὅτι ἡ θετικὴ ἀπάντηση δὲν θὰ βρα-

δύνη νὰ δοθῇ. Γενική ἔχει ἀποβῆ ἡ ἀνησυχία γιὰ τὴν παιδεία. "Ολο καὶ βαθύτερη ἡ συνειδητοποίηση τῆς ἐκτάσεως καὶ τοῦ χαρακτῆρος τῶν συναφῶν μεταρρυθμίσεων. Ἐντατική ἡ ἔρευνα. Κατάλληλη ἵσως ἡ στιγμὴ τούτη τῶν ὑποσχετικῶν ἀνοιγμάτων, τῶν ἐναγωνίων ἀναζητήσεων, τῶν φροντίδων γιὰ μιὰ δυναμικὴ δημοκρατικὴ ἑλληνικὴ κοινωνία.

Δὲν θὰ προχωρήσω περισσότερο. Παρατηρῶ, ἀπλῶς, πρῶτα, ὅτι οἱ συντελεστὲς τοῦ «Συστήματος» (φιλοσοφικοπαιδευτικὲς θεμελιώσεις, δργάνωση καὶ διοικησις, μόρφωσις τῶν διδασκόντων, διαδικασία «φοίτησις - μάθησις», «στέγασις» τῆς διαδικασίας αὐτῆς, μηχανισμοὶ ἐλέγχου καὶ ἀξιολογήσεων, ἐπενδύσεις καὶ διαχείρισις, ἔρευνα καὶ μηχανισμοὶ ἀξιοποίησεως τῶν συναφῶν εὑρημάτων, σχέσεις μὲ τὸν ποικίλους κοινωνικοὺς θεσμοὺς) πρέπει νὰ ἐπανεξετασθοῦν μὲ βάση, τὴν φορὰ αὐτήν, τὸ πολυσήμαντο δεδομένο τῆς δργανικῆς συνεξαρτήσεως των. Καί, δεύτερο, ὅτι οἱ ἐπιστημονικὲς καὶ πρακτικὲς ἐκπαιδευτικὲς κατακτήσεις στὶς ἀνοικτὲς ὅσο καὶ προηγμένες κοινωνίες θὰ μποροῦσαν νὰ βοηθήσουν στὴν δρθὴ ἀντιμετώπιση τοῦ συνολικοῦ σχεδὸν ἑλληνικοῦ ἐκπαιδευτικοῦ προβληματισμοῦ, ἀκριβῶς ὅπως ἡ ἔνενη ἐμπειρία ἔρχεται νὰ δώσῃ λύσεις ἔγκυρες στοὺς τομεῖς π.χ. τῆς παραγωγῆς, τῶν ἐπικοινωνιῶν, τοῦ σχεδιασμοῦ τῶν ἀστικῶν κέντρων, τῆς οἰκολογίας κοκ.

Πάντως, ἀν ἔξειδίκενα τὶς παρατηρήσεις μου, ἀνάμεσα ἀπὸ τὸ πλῆθος τῶν γνωρισμάτων ἐνὸς «νέου» Ἐθνικοῦ Ἐκπαιδευτικοῦ Συστήματος τῆς Ἑλλάδος θὰ ξεχώριζα καὶ θὰ ὑπογράμμιζα ίδιαίτερα :

— Τὴν «ἀποκέντρωση» — μὲ τὴν ἔννοια, πρῶτα, τὴ λειτουργία στὸ «Κέντρο» θεσμῶν ἰκανῶν νὰ ἐπεξεργάζωνται ἔγκυρα τοὺς γενικοὺς καὶ εἰδικοὺς σκοποὺς τῆς ἔθνικῆς παιδείας. Νὰ μελετοῦν τὰ προγράμματα σπουδῶν στὶς θεωρητικὲς θεμελιώσεις των. Νὰ τελοῦν σὲ ἐπαφὴ μὲ τὰ συμβαίνοντα στὴν παιδεία τῶν ἄλλων χωρῶν. Νὰ ἐκδίδουν καθοδηγητικὰ μελετήματα. Νὰ συντονίζουν τοὺς «παιδευτικούς» ρόλους δλων γενικὰ τῶν θεσμῶν καὶ ίδρυμάτων τῆς κοινωνίας. Νὰ καθορίζουν τὸ minimūm τοῦ ὀπλισμοῦ (γνώσεις, στάσεις, προτιμήσεις, ἐκφράσεις) ποὺ κάθε ἐκπαιδευτικὴ βαθμίδα καὶ μονάδα πρέπει νὰ διασφαλίζῃ στοὺς διαδικομένους καὶ νὰ προβαίνῃ, μὲ βάση ἐπιστημονικὰ κριτήρια, στοὺς ἐνδεικνυομένους ἐλέγχους καὶ ἀξιολογήσεις. Νὰ ἐτοιμάζῃ τὰ νομοσχέδια καὶ νὰ διαφωτίζῃ συστηματικὰ Βουλὴ καὶ Κοινωνία γιὰ τὴ σημασία των. Πολλὰ εἶναι τὰ ἔνακπρότυπα τὰ ἀπαραίτητα γιὰ τὴν δλο καὶ πληρέστερη διαμόρφωσι καὶ ἐκτέλεσι τῶν ἔργων τούτων. Καὶ, δεύτερο, τὴ λειτουργία στὶς ἐπτὰ μεγάλες διοικητικὲς μονάδες ἐκπαιδευτικῶν θεσμῶν ἰκανῶν νὰ μελετοῦν τὰ ἐκπαιδευτικὰ προβλήματα στὴν δργανική συνεξάρτησή των μὲ τὸ συνολικὸ προβληματισμὸ τῆς χωροταξικῆς μονάδος. Νὰ ἐνημερώνουν τὸ «Κέντρο». Νὰ ρυθμίζουν τὰ διαρθρωτικὰ σχήματα. Νὰ καθορίζουν τοὺς παιδευτικοὺς ρόλους τοῦ χωριοῦ, τῆς κωμοπόλεως, τοῦ «πόλου ἔλξεως». Νὰ μορφώνουν «τοπικά» τοὺς «ντόπιους» διδασκάλους, ίδιαιτερα ἐκείνους τοῦ προσχολικοῦ καὶ τοῦ πρώτου σχολικοῦ (πενταετοῦς ἢ τετραετοῦς) κύκλου. Νὰ διασφαλίζουν τὴ δημιουργικὴ συνεργασία μεταξὺ δλων τῶν ίδρυμάτων τῆς περιοχῆς (τοῦ νηπιαγωγείου, τῶν κέντρων γενικῆς παιδείας, τῶν

τεχνικῶν σχολῶν, τοῦ Community College, τοῦ πανεπιστημίου). Νὰ μελετοῦν τὰ τοπικά προγράμματα σπουδῶν στὴ συνεξάρτησή των πρὸς τοὺς γενικοὺς θεντικούς παιδευτικούς στόχους καὶ πρὸς τὶς τοπικές πηγὲς καὶ ἀνάγκες. Νὰ ρυθμίζουν τὰ θέματα τοῦ οἰκείου προϋπολογισμοῦ. Νὰ ἐκμεταλλεύονται στὸ ἀκέραιο τὶς δυνατότητες ποὺ παρέχει ἡ προχωρημένη ἐκπαιδευτικὴ τεχνολογία — νὰ μετατρέπουν, μὲ ἄλλους λόγους, τὴν ὅλην χωροταξικὴν μονάδα σὲ ἔνα ζωντανὸν παιδευτικὸν περιβάλλον.

— Τὴν «εὐρύτητα» — μὲ τὴν ἔννοια τῆς ἀποστολῆς (τοῦ «Συστήματος») νὰ παρέχῃ παιδεία σὲ ὅλους τοὺς πολίτες ἀπὸ τὴν προσχολικὴ ἡλικία ὧς τὶς μεταπτυχιακές σπουδὲς καὶ, πιὸ πέρα, νὰ καλύπτῃ τὶς ἀδιάλειπτες ἀνάγκες γιὰ ἐπιμόρφωση καὶ μετεκπαίδευση. Νὰ διασφαλίζῃ τὴν παιδευτικὴν προσφορὰν τῶν μεγάλων Ὀργανισμῶν, ὅπως π.χ. ἡ ΔΕΗ, ὁ ΟΤΕ, τὰ Κέντρα Ἐρευνῶν, ἡ ἰδιωτικὴ Ἐπιχείρησις, ἡ κρατικὴ Ὑπηρεσία. Νὰ ἀπλώνῃ τὴν εὐεργετικὴν του ἐπίδρασιν πέρα ἀπὸ τὰ θεντικὰ σύνορα, ἔτσι ποὺ νὰ ἀξιοποιῇ πλήρως τὸ ὅλο καὶ ἐπαυξανόμενο ἐπιστημονικὸν καὶ πολιτιστικὸν δυναμικὸν τῶν ξένων πολιτῶν ἑλληνικῆς καταγωγῆς. Νὰ δημιουργῇ τὶς προϋποθέσεις γιὰ σπουδὲς στὴν Ἑλλάδα ὅλο καὶ περισσοτέρων ξένων νέων. Νὰ «διαλέγεται» δημιουργικὰ μὲ τὰ Εθνικὰ Ἐκπαιδευτικὰ Συστήματα ὅλων τῶν κοινωνιῶν.

— Τὴν «οἰκονομία» — μὲ τὴν ἔννοια ὅτι ἡ «δημόσια» ἐκπαίδευση, «ἐπιχειρησιακός» θεσμὸς συντηρούμενος κυρίως ἀπὸ τοὺς φορολογουμένους πολίτες, θὰ δργανώνεται καὶ θὰ λειτουργῇ ἔτσι, ὥστε τὰ «παραγόμενα ἀγαθά» (οἱ ἀμεσα χρησιμοποιούμενες ἀπὸ τὴν κοινωνίαν ἐπιστημονικές καὶ ἐπαγγελματικές ἐμπειρίες, καθὼς καὶ οἱ δυνάμεις καὶ ἐμπειρίες ποὺ συνιστοῦν καὶ διασφαλίζουν τὴν «ποιότητα» τῆς ζωῆς), νὰ μὴ ὑστεροῦν τῶν συναφῶν ἐπενδύσεων καὶ τῶν προσδοκιῶν.

— Τὸ «δυναμισμὸν» — μὲ τὴν ἔννοια ὅτι, χάρη στὶς δρθὲς πάντοτε φιλοσοφικοπαιδευτικές θεωρήσεις καὶ χάρις στὴ συστηματικὴ ἔρευνα, θὰ διασφαλίζῃ τρόπους γιὰ τὴν ἀδιάλειπτη ἀναπροσαρμογὴ στὰ ὅλο καὶ νέα δεδομένα τῆς δυναμικῆς ζωῆς τοῦ κοινωνικοῦ συνόλου.

VI

Φυσικά, ἡ ἀναδόμηση τοῦ Εθνικοῦ Ἐκπαιδευτικοῦ Συστήματος προϋποθέτει ὡρισμένη «στρατηγική» — ἔργο τοῦτο, κυρίως, τῶν ἐπιστημόνων ποὺ ἔχουν ἀποδυθῆ στὴ συστηματικὴ μελέτη τῆς ἐπιστήμης τῆς Παιδείας στὸ πλήθος τῶν πηγῶν καὶ τῶν κλάδων τῆς. Περιωρισμένα εἶναι πιὰ τὰ περιθώρια στὶς σύγχρονες κοινωνίες γιὰ ὑποκειμενισμούς, γιὰ ἀντιλήψεις ἐκπαιδευτικές ποὺ ἔχουν συνυφανθῆ, ἀποκλειστικά, μὲ δεδομένα τοῦ παρελθόντος.

‘Απὸ μιὰ εἰδικότερη ἀποψη, ἡ ἐνδεικνυόμενη μέθοδος σὲ ὅλες τὶς φάσεις τῶν μεταρρυθμιστικῶν ἐγχειρημάτων εἶναι ἡ μέθοδος ποὺ καθορίζεται ἀπὸ τὴν ἴδια τὴν ἔννοια «σύστημα» (Systems Analysis). Μελετήματα μερικὰ πάνω στὸν ἔνα ἢ τὸν ἄλλο συντελεστὴ τοῦ «Συστήματος», νομοθετήματα βιαστικὰ σ’ αὐτὸν ἢ τὸ ἄλλο διάζωμα τῆς ἐκπαιδευτικῆς πυραμίδος, μέτρα μὴ πειθαρχημένα σὲ ἔνα

γενικό «πλάνο» (Master Plan) δὲν οδηγούν παρά σὲ «κτίσματα παράνομα», σὲ «οἰκοδομές ἐκτὸς σχεδίου πόλεως» (στὴ γλῶσσα τῶν πολεοδόμων). Μὲ ἄλλα λόγια σὲ ἐπαυξήσεις μᾶλλον τῶν σημερινῶν ἀντινομιῶν ἀπὸ τὶς ὁποῖες ὑποφέρει ἡ ἔλληνική παιδεία.

Ἐτσι, πρῶτα, ἀναγκαία ἡ κατάστρωση τοῦ γενικοῦ μεταρρυθμιστικοῦ προγράμματος. Ὁ Βασικὸς περὶ Παιδείας Νόμος τῆς Χώρας — ἔνα σύγχρονο γενικὸν νομικὸν πλαίσιο μὲ σαφῇ τὴν παιδευτικὴν φιλοσοφία. Μὲ ἔγκυρα διατυπωμένες τὶς γενικές ἀρχές καὶ τὶς γενικές διαδικασίες γιὰ τὴν διακίνησι μέσα στὸ «Σύστημα» τοῦ ἔλληνικοῦ σπουδαστικοῦ πληθυσμοῦ, δηλαδὴ τοῦ ἐνὸς τετάρτου τοῦ συνολικοῦ πληθυσμοῦ στὰ χρόνια ποὺ θ' ἀκολουθοῦν. Ἀλλὰ καὶ μὲ πλατειὰ τὰ περιθώρια γιὰ πρωτοβουλίες δημιουργικὲς ἀπὸ μέρος στελεχῶν μὲ ἀναμφισβήτητη τὴν ἐπιστημονικὴν ἔξειδίκευσην καὶ μὲ δοκιμασμένο τὸ συναίσθημα τῆς εὐθύνης.

Ἐνα «μοντέρνο» Ἐθνικὸ Ἐκπαιδευτικὸ Σύστημα θὰ μποροῦσε νὰ φέρῃ τὴν Ἑλλάδα (λέγαμε σὲ μιὰ πρόσφατη συνάντησή μας μὲ στελέχη τῆς UNESCO διεθνῶς γνωστά), σὲ σχετικὰ σύντομο μάλιστα χρονικὸ διάστημα, πολὺ κοντά, ἀν δχι καὶ δίπλα στὶς πιὸ προηγμένες ἀπὸ τὶς ἔθνικές κοινότητες ποὺ κινοῦνται ὑποσχετικὰ στὸ δρόμο πρὸς τὴν δημιουργία τῆς νέας Εὐρώπης.

Ἐτοιμος γιὰ ἀριθμούς, γιὰ συγκεκριμένα παραδείγματα, γιὰ τὶς ἀναγκαῖες ἀποσαφηνίσεις στὴ διάρκεια τῆς συζητήσεως ποὺ θὰ ἀκολουθήση.